

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-11-75-216>

УДК 811.111'42

Чуланова Г.В., Сисоева І.А.
Сумський державний університет

СЕМАНТИЧНА ЛАКУНАРНІСТЬ АНГЛІЙСЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ СПРИЧИНЕНА НЕПЕРЕКЛАДНІСТЮ КУЛЬТУРЕМ

Анотація. У цій статті розглядається зміст поняття «лакуна», яке протягом останніх десятиліть все частіше зустрічається в роботах зарубіжних і українських лінгвістів. Вивчено варіації у визначенні поняття в сучасному дискурсі. Було визначено основні характеристики цього явища й виявлено неоднозначність у дефініціях різних лінгвістів. Причиною цього є недостатня дослідженість терміну. Вказуються складності у визначенні дискурсу, існуючі в сучасному мовознавстві і зумовлені різними підходами до його вивчення. Обґрунтовуються шляхи заповнення семантичних лакун і їхні подальші перспективи в межах формування словника англійської мови. Стаття аналізує сучасні лінгвокультурологічні дослідження, розкриваючи термін культурема. Виокремлено основні прийоми, що застосовуються під час перекладу семантичних лакун.

Ключові слова: неперекладність, культурема, семантична лакунарність, лакуна, відповідники, елімінування, переклад.

Chulanova Halyna, Sysoieva Iryna
Sumy State University

THE SEMANTIC LEXICAL GAPS IN ENGLISH AND UKRAINIAN AS A RESULT OF UNTRANSLATABLE CROSS-CULTURAL UNITS

Summary. In this article the meaning of the concept of “lacunae”, which over the past decades has been increasingly found in the works of foreign and Ukrainian linguist, was discussed. The variations in the definition of lacunae in modern discourse are studied. The main characteristics of this phenomenon were determined and the ambiguity in the definitions of different linguists was revealed. The reason for this is the lack of research on the term. The ways of filling semantic gaps and their future prospects in the framework of the formation of the English dictionary were considered. The method of comparison is considered interlanguage and intralingual lacunae. The article analyzes modern linguistic and cultural studies, revealing the concept of cultureme. The main techniques used during the translation are highlighted. This article examines the significant socio-cultural factors that influenced the English language. The phenomena and mechanisms of semantic adaptations have been considered. The theoretical background has been backed up by empirical studies, the aim of which is to show the characteristic features of lexical transfer on actual linguistic material. The authors propose the substantiation of the sources of semantic lexical gaps and their further prospects in the formation of the English vocabulary. The paper has revealed how lacunae can be eliminated or filled. In terms of translation debates it relates to domestication and foreignization area of translation techniques. As for lacunology, it must analyze the reasons of lacunae's existence, their peculiarities at different levels of language structure, correlation of the real and potential components of language. Lacunology is not an interlinguistic science. This approach enables us to eliminate the existing contradictions in defining the phenomenon of language lacuna. In fact, the technology of lacunae interpretation is still open.

Keywords: untranslatable, cross-cultural units (cultureme), semantic lexical gaps, lacunae, equivalents, elimination, translation.

Постановка проблеми. Мова конкретної нації насамперед відображає її культуру, історію, традиції та спосіб життя. Перекладачам дуже важливо вивчити лінгвістичні та культурні особливості перш ніж розпочинати переклад. Машинний переклад, словники, підручники допомагають подолати труднощі в деяких аспектах перекладу. Однак, незважаючи на це, може бути важко знайти відповідний еквівалент перекладу. В епоху інформатизації та глобалізації нові слова з'являються дуже швидко. Багато словників не включають їх, тож перекладачі повинні шукати власні рішення для їх перекладу.

Лінгвісти розглядають слово як одну з найважливіших одиниць, утворюючих мову [2; 3; 6; 9; 14]. При цьому в своїх працях частіше ними розглядаються ті слова, які вже є частиною словника досліджуваної мови. Проте, доречно роз-

глядати і ті слова, які не входять до словника, так звані «неіснуючі» [2, с. 181]. У мовознавстві такі одиниці називають лексичними прогалинами, також відомі як лакуни. Словниковий запас усіх мов, включаючи англійську, демонструє наявність мовних прогалин.

Лакуни бувають декількох типів – фонологічні, морфологічні та семантичні [7, с. 68]. Дана робота присвячена аналізу семантичних лакун, які виникають в результаті неперекладності культурем, мовних явищ, які впливають з культури, особливо з рефлексії народу над власною культурою. Неперекладністю науковці називають неможливість передати під час перекладу особливості структури мови, заміну або втрату сенсу [11, с. 15].

Актуальність обраної теми зумовлена недостатньою кількістю досліджень присвячених проблемам перекладу семантичних лакунар-

них одиниць, зокрема особливостям елімінації культурем.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Лакуни були, є і будуть в мовах і мисленні. У лінгвістичній картині світу існує цілий набір одиниць, які важко перекладаються з однієї мови на іншу. Дж. Лайонс підійшов до визначення лакун з точки зору архітектура і порівнює їх з прогалинами в узорі [4; с. 301]. Дж. Ванг описує лексичні пустоти як порожні лінгвістичні символи [7; с. 69]. С. Раджедран вважає лакуни вакуумом у структурі словникового запасу мови [5; с. 96].

Дослідження неперекладності простежуються у роботах Ж. Дерріда, Р. Якобсона, Ю. Лотмана. У дослідженнях В. Кебуладзе, О. Панича, А. Богачова викладені найсучасніші погляди на явище неперекладності та підкреслені невідповідності між рівнями-підсистемами різних мов [2; 3; 8; 10; 11; 13; 15].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Питанню проблем перекладу семантичної лакунарності англійської та української мов, що спричинена неперекладністю культурем присвячена значна кількість наукових досліджень. На тлі цих досліджень залишається недостатньо вивченою адекватність перекладу у сфері семантичної неперекладності культурем, в якому презентується вплив екстралінгвістичних факторів, а саме лінгвокультурних, що і зумовлює необхідність аналізу цього питання.

Постановка завдання. Мета статті – проаналізувати проблеми перекладу семантичних лакун спричинені неперекладністю культурем, знайти методи їх декодування з метою досягнення еквівалентності в цьому процесі. Задля її досягнення були поставлені такі **завдання**: охарактеризувати семантичні лакуни в перекладі, проаналізувати основні труднощі перекладу, що викликані лакунарністю культурем, виділити основні підходи до перекладу лакун.

Методологічною базою дослідження є такі **методи**: лінгво-когнітивний, дискурсивний, порівняльно-зіставний метод, а також метод контекстного аналізу.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Римський оратор Квінтіліан казав, що під час спілкування «треба ставити собі за мету не те, щоб вас можна було зрозуміти, а те, щоб вас неможливо було зрозуміти неправильно». Це благородна мета, але в контексті міжкультурного спілкування обмеження та невизначеність мов, на жаль, занадто відчутні. Конкретні елементи культури можуть виступати бар'єрами та створювати перешкоди в контактах між двома культурами.

Попит на переклад зростає з кожним днем через швидкий розвиток країн у всьому світі. Його часто розглядають як співвідношення еквівалентності між початковим та цільовим текстами. Для сучасних досліджень неперекладність характеризується націленістю на особливість національних культурно-філософських традицій, де неперекладність розкривається в їх специфічності [12, с. 14–15].

Порівнявши результати теоретичних і практичних досліджень вітчизняних і зарубіжних

мовознавців [2; 5; 7; 10; 12], а саме трактування лакун, було виявлено узагальнююче визначення даного терміну, де лакуна – це смисловий пропуск певного поняття чи явища, виявити який можна під час зіставлення лексичних і культурних пластів двох націй.

Кожна культура має свої особливі культурери, кількість яких постійно зростає. Культурема – поняття, яке щораз більше використовують у культурології, фразеології, перекладознавстві. Походження цього терміну до кінця не відоме. К. Норд наводить таке визначення культурери: «соціальний феномен культури А, де при порівнянні з відповідним соціальним феноменом культури Б, стає розуміло що він є особливістю культури А» [15, с. 103]. Зазначимо, що вона існує на рівні національної мовної картини світу й може бути розтлумаченою лише через культурний контекст.

Лексичні прогалини (або лакуни) можуть спричинити проблеми з перекладом, оскільки одна мова не виявляє нюансів іншої. Спроба перекласти, здавалося б, неперекладні поняття, стала темою нещодавно опублікованого англійського видання «Словник неперекладних текстів: Філософський лексикон». М. Вуд не погоджується з терміном «неперекладні». Він стверджує, що завжди є певний спосіб передати ідеї з однієї мови на іншу. Тим не менш, науковець визнає, що «багато слів, після перекладу яких ви просто відчуваєте, що не виконали свою роботу, навіть якщо зробили все, що могли». З'являється «неприємне відчуття, що ви пропустили щось цікаве» [1, с. 256–257].

Зрештою, переклад – це спроба зробити іншу культуру частиною нашої власної. Як стверджує науковець та перекладач А. Богачов, «перекласти – це зробити нашими слова іншої людини» [8, с. 19]. Те, що не перекладається, також важливо. Частиною задоволення від роботи з «неперекладним» є пошук того золотого слова чи фрази іншою мовою, яка б влучно описала певну частину міжкультурного людського досвіду.

Кожна культура має свої особливі культурери, при тому що їх кількість постійно зростає. Є різні мотиви виникнення культурери: політичні персони, актори, письменники, видумані персонажі, кіно та телегерої, популярні пісні, одяг, мода, твори мистецтва, певні політичні події та побічні реакції. Так утворюються культурери історичного, релігійного, буденного та літературного характеру. Можна сказати, що потенційною культуремою є будь-яка символічна річ, що з різних причин набула особливої актуальності в мові та слугує «розмінною монетою» серед мовців у їх спілкуванні – і усному, і письмовому [12, с. 109–110].

Порівнюючи лексику української та англійської мов можна помітити прогалини, порожні місця в семантиці однієї з мов, тобто лакуни, що є результатом відсутності вокабулярного еквівалента в іншій мові. Ці проблеми головним чином пов'язані з співвідношенням мови та культури. Говорячи про семантичні лакуни, ми маємо на увазі відсутність у мові перекладу конкретного, певного поняття, що позначається у вихідній мові даною лексичною одиницею

(словом чи словосполученням), що пов'язано з особливостями мовного розподілу об'єктивного світу кожною з даної пари мов.

Наприклад, розглянемо переклад речення: «*We had a baby boy, then a toddler, now a teen.*» – «*Наш син був немовлям, потім почав ходити, а зараз вже підліток*». З точки зору української граматики неправильно буде перекласти *baby boy* дослівно як «*немовля-хлопчик*», тож перекладачем було введено лексему *син* для позначення гендеру. В той час значення слова *toddler* (дитина, яка починає ходити) довелося передавати описово. В українській мові, на відміну від англійської, відсутнє окреме слово чи словосполучення, що було б закріплене за цим поняттям. Проте, це не означає, що носію української мови будуть незрозумілі ці культурами. Всі ці явища можуть бути передані в перекладі описовим методом.

В наступному прикладі, навпаки, знаходимо лакуну в англійській мові: «*Я – чомучка. Я хочу знати чому ви робите те, що робите*». – «*I'm the "Why" guy. I want to know why you do what you do*». Під час перекладу стає зрозуміло, що в англійській мові відсутній еквівалент для *чомучки*. Для елімінації культури використано словосполучення «*Why" guy*», що описовим шляхом передає вихідне значення.

Для відтворення культурем англомовної спільноти важливим є розуміння мовної картини світу, за допомогою якої формується погляд на устрій світу. Перекладачем можуть бути відтворені будь-які тексти, де важкі місця або «неперекладні культурами» елімуються. Теорія перекладу розглядає цей метод як перекладацьке рішення під назвою «опущення/ deletion», заміною якому при нагоді слугує «калькування», «транслітерування» чи «посилання на слово з оригінальним написанням» [13, с. 44].

Розглянемо як приклад французьке, згодом адаптоване англійське слово *croissant*. Його пряме значення – традиційний французький невеликий хлібо-булочний кондитерський виріб у формі півмісяця, що подається на сніданок. З урахуванням типу лакуни були розглянуті наступні підходи до перекладу:

1) *croissant* → не перекладаємо, культура (лакунарний елемент) вилучається з тексту (опущення/deletion). Наприклад: He didn't even bring me a croissant... nothing. – Він не привіз мені ані крихти... взагалі нічого.

2) *croissant* → перекладаємо як «рогалик» (еквівалентна заміна). Наприклад: Bring me back a croissant or something. – Принесіть мені рогалик чи щось таке.

3) *croissant* → круасан (транслітерація). Наприклад: A real croissant is something you buy in a bakery, not in a supermarket. – Справжній круасан купують в пекарні, а не в супермаркеті.

4) *croissant* → перекладаємо описово спираючись на наївну картину світу. Наприклад: Probably a bread item, most likely a croissant. – Можливо щось хлібне, ймовірніше всього *croissant*, кондитерський виріб у формі півмісяця, що подається на сніданок до кави.

5) *croissant* → перекладаємо описово спираючись на наукову картину світу. Наприклад: I ate a croissant outside the Eiffel Tower. – Я їв

croissant, з середньофранцузької «*crescent*» на півмісяць, походить з латини «*crescere*», біля Ейфелевої вежі.

Лакуну можна опустити (помилка перекладу) або компенсувати шляхом розширення значення. Оскільки виникають труднощі перекладу, а подекуди й неможливість дати повний відповідник культурологічній лакуні, лінгвісти-перекладачі змушені визнати лакунарність англомовних текстів та відмовитись від колокації «текст-переклад» на користь термінів «вторинний текст», «адекватний переклад», «частковий відповідник», «неоригінальний текст з коментарем» [15, с. 364].

У таких випадках підкреслюється цінність людських перекладачів, оскільки саме вони можуть обрати правильну стратегію для компенсації відсутності еквівалентного терміна в мові перекладу.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Таким чином, лакуна – це будь-який фрагмент тексту, який сприймається як дещо малозрозуміле, таке, що важко пояснити, незрозуміле, особливо читачеві або слухачеві, що мають інші культурні концепти. Лакунарним може бути будь-який компонент, навіть окрема сема лексичного значення, що супроводжує певне явище в свідомості носіїв мови. При зіставленні лексики англійської та української мов помітними є білі плями в семантиці, які з'являються як результат відсутності лексичного відповідника в іншій мові.

Труднощі перекладу, імпліцитність та інтертекстуальність є теоретично важливими проблемами перекладознавства. Перекладачеві слід тримати на увазі, що існує можливість неправильного тлумачення культури, яка пов'язана з відсутністю відповідного лексичного матеріалу. Оскільки переклад виконує функцію засобу міжкультурної комунікації, то на передній план, разом з мовною, виходить компетенція культурологічна. Володіння лише вербальними засобами комунікації, властивими конкретному мовному колективу, виявляється недостатнім з погляду збереження культурної специфіки оригіналу, а відтак постає питання про роль фонових знань для перекладача.

Для досягнення якісного перекладу перекладач повинен вміти визначити лакуни та методи їх перекладу, які б забезпечили еквівалентність у випадку відсутності певної культури. Будь-яка одиниця мови може бути культуремою, якщо вона містить певну культурно важливу інформацію відносно одиниць іншої мови. Важкі місця або «неперекладні культурами» елімуються. В теорії перекладу цей метод називається опущенням, який доречно замінити при нагоді на інший. Основними способами перекладу семантичних лакун виступають калькування, транслітерування, еквівалентна заміна, посилання на слово з оригінальним написанням і описовий переклад.

Проблеми лакун-культурем у мові та мовленні залишаються актуальною проблемою лінгвістики і міжкультурної комунікації. Розглянута в цій статті тема є перспективною для подальших досліджень.

Список літератури:

1. Cassin B. Dictionary of Untranslatables: A Philosophical Lexicon. *Princeton University Press*, 2014. 1344 p.
2. Derrida J. What Is a «Relevant» Translation? *Origin. Venuti Source: Critical Inquiry*. 2001. Vol. 27 (№ 2), pp. 174–200.
3. Derrida J. Monolingualism of the Other or the Prosthesis of Origin [translated from French by Patrick Mensah]. *California, Stanford: Stanford University Press*, 1998. 98 p.
4. Lyons J. Semantics. *Cambridge: Cambridge University Press*, 1997. 897 p.
5. Rajendran S. Componential Analysis of Meaning and its Relevance in Finding Translational Equivalents. *Tamil Civilization*, 2000, vol. 14–18, pp. 95–98.
6. Stockwell R. English Words: History and Structure. New York: Cambridge University Press, 2009. 231 p.
7. Wang X. J. Empty signs in language. *Chinese Learning Monthly*, 1989, pp. 67–70.
8. Богачов А. Можливість перекладу: до герменевтичної феноменології перекладу. *Філософська думка*. 2010. № 3. С. 5–21.
9. Кассен Б. Вступне слово: Лексикон неперекладностей. Київ : Дух і Літера, 2009. С. 13–17.
10. Кебуладзе В. Переклад. Топос. Етос. *Філософська думка*. 2010. № 3. С. 22–31.
11. Лотман Ю.М. Культура и взрыв. Искусство-СПБ, 2001. С. 11–150.
12. Марковина І.Ю. Культура і текст. *Введення в лакунологію : навч. посібник*. Москва : ГЕОТАР-Медіа, 2010. 144 с.
13. Панич О. Переклад філософських термінів: філософія і технологія. *Філософська думка*. 2010. № 3. С. 32–48.
14. Хома О. Переклад як філософська проблема. *Філософська думка*. 2010. № 3. С. 49–66.
15. Якобсон Р. О лингвистических аспектах перевода. *Избранные работы*. Москва : Прогресс, 1985. С. 361–368.

References:

1. Cassin, B. (2014). Dictionary of Untranslatables: A Philosophical Lexicon, *Princeton University Press*, 1344 p.
2. Derrida, J. (2001). What Is a «Relevant» Translation? *Origin, Venuti Source: Critical Inquiry*, pp. 174–200.
3. Derrida, J. (1998). Monolingualism of the Other or the Prosthesis of Origin, *Stanford University Press*, 98 p.
4. Lyons, J. (1997). Semantics. *Cambridge University Press*, 897 p.
5. Rajendran, S. (2000). Componential Analysis of Meaning and its Relevance in Finding Translational Equivalents, *Tamil Civilization*, vol. 14–18, pp. 95–98.
6. Stockwell, R. (2009). English Words: History and Structure, *Cambridge University Press*, 231 p.
7. Wang, X.J. (1989). Empty signs in language. *Chinese Learning Monthly*, pp. 67–70.
8. Bohachov, A.G. (2010). Mozhlyvist Perekladu Do Hermenevtychnoi Fenomenolohii Perekladu. *Filosofska Dumka* [The possibility of translation: Towards a hermeneutic phenomenology of translation]. *Filosofska Dumka*, no. 3, pp. 5–21. (in Ukrainian)
9. Kassen, B. (2009). Vstupne slovo: Leksykon neperekladnoste [Dictionary of Untranslatables: A Philosophical Lexicon]. Kyiv: Dukh i Litera, pp. 13–17. (in Ukrainian)
10. Kebuladze, V.I. (2010). Pereklad. Topos. Etos [Translation. Topos, Ethos]. *Filosofska dumka*, pp. 22–31. (in Ukrainian)
11. Lotman, Yu.M. (2001). Kultura i vzryv [Culture and Explosion]. *Iskusstvo-SPB*, pp. 11–150. (in Russian)
12. Markovina, I.Y. (2010). Kultura i tekst [Culture and text]. *Vvedennia v lakunolohiiu: navch. posibnyk*. Moskva: HEOTAR-Media, 144 p. (in Ukrainian)
13. Panych, O.I. (2010). Pereklad filosofskykh terminiv: filosofia i tekhnolohiia [Translating Philosophical Terms: Philosophy and Technology]. *Filosofska dumka*, no. 3, pp. 32–48. (in Ukrainian)
14. Khoma, O.I. (2010). Pereklad yak filosofska problema [Translation as a philosophical problem]. *Filosofska dumka*, no. 3, pp. 49–66. (in Ukrainian)
15. Yakobson, P. (1985). O lingvisticheskikh aspektakh perevoda [On linguistic aspects of translation]. *Izbrannyye raboty*. Moskva: Progress, pp. 361–368. (in Russian)